

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

51

સામુદાયિક કેન્દ્ર તરીકે જાહેર ગ્રંથાલયો

ડેનિશા પી. હરસોરા

સંશોધક, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ, સુરેન્દ્રનગર

ડૉ. વર્ષા જી. જોશી

મદદનીશ પ્રાધ્યાપક (માર્ગદર્શક), સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ, સુરેન્દ્રનગર

સાર:

સાવર્જનિક પુસ્તકાલય કે જે સામુદાયિક માહિતી કેન્દ્ર તરીકે કાર્ય કરે છે એવા પુસ્તકાલયો પ્રત્યે ફરીથી ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય અને સામુદાયિક વિકાસમાં યોગદાન આપવા માટે, સમુદાયની માહિતીની જરૂરિયાત પૂરી કરવા તથા જનતાને આ પ્રકારના નવીનતમ અને ખૂબજ ઉપયોગી વિચારથી માહિતગાર કરવા પુસ્તકાલય અને ઉપયોગકર્તાઓ વચ્ચેની કડી બનાવી શકાય.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે નાગરિકો સાથે પ્રત્યાયન દ્વારા માહિતી પહોંચાડીને જાગૃતતા લાવી શકાય છે.

આ પેપરનો મુખ્ય સાર જોઈએતો સામુદાયિક કેન્દ્ર તરીકે જે જાહેર ગ્રંથાલયો છે. તેના કચો પર ભાર મૂકવામાં આવેલ છે. કે જેથી જાહેર ગ્રંથાલયો પોતાની સાથે સંકળાયેલ સામાજિક સમુદાયોને કઈ રીતે ઉપયોગી નીવડી શકે છે. પરિણામે સમાજ વિકાસમાં ફાળો આપતું એક વધારાનું ઉમદા કાર્ય પણ ગ્રંથાલયો દ્વારા કરી શકાય.

ગ્રંથાલયો જો, સામુદાયિક કેન્દ્રો તરીકે સરકારી એજન્સી તરીકે કાર્ય કરીને સરકાર અને સામાજિક લિન્ન-લિન્ન વર્ગોના સમુદાયોને જોડતી કડી અથવા પૂલ સમાજ કાર્ય કરીને ઘણોજ ભોગ આપી શકે છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, સમુદાય માહિતી કેન્દ્ર, જીલ્લા કેન્દ્રીય પુસ્તકાલય, જાહેર પુસ્તકાલય સેવાઓ.

પ્રસ્તાવના:

ગ્રંથાલય એ ચિરવર્ધમાન સંસ્થા છે. માટે અવાર-નવાર નવીનીકરણની પ્રક્રિયા પર ભાર મૂકતા તેને અવનવા પરિવર્તનો ને આવરી લેવાના હોય છે. માટે એ અર્થે પણ જો ગ્રંથાલયો એક સામુદાયિક કેન્દ્ર તરીકે કાર્ય કરે તેના માટે હિતાવહ છે.

ગ્રંથાલય દ્વારા જે-તે સમુદાયના સામાજિક વિકાસની સાથે આર્થિક સદ્ધરતા, બૌદ્ધિક વિકાસ વગેરે માટે પણ ઘણાજ પગલા લેવામાં આવે છે.

હાલમાં ગ્રંથાલયો એ ફક્ત પુસ્તક સંગ્રહ માટેના ભવનો નથી પરંતુ તેની સાથે અવનવા આધુનિક પરિવર્તનોની સાથે સમન્વય કરીને ચાલતી સંસ્થા છે. કે જ્યાં, મુદ્રિત થે લઈને અમુદ્રીત સામગ્રી સુધી, વાંચન સામગ્રી ઉપરાંત દ્રશ્ય, શ્રાવ્ય અને દ્રશ્ય-શ્રાવ્ય આમ તમામ પ્રકારની માહિતી જરૂરિયાત સંતોષતા સાધનો પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહે છે.

એ ઉપરાંત આજકાલના ગ્રંથાલયો ભરપૂર ટેકનોલોજીની સાથે પણ તાલ મિલાવીને ચાલવા માટે સામર્થ્ય પૂરું પાડે છે. આજકાલના ગ્રંથાલયો ડીજિટલ બનવા લાગ્યા છે. જેના પરિણામે દરેકનો માહિતી પ્રાપ્તિ નો હક સંપૂર્ણ પણે જળવાઈ રહે તેનો ખ્યાલ રાખવામાં આવેલ છે.

જરૂરિયાત:

હાલમાં બદલતા ગ્રંથાલયના સ્વરૂપો અને તેની કામગીરી માટે નવા-નવા ખ્યાલો અને પડકારો સ્વીકારવા એ પણ ગ્રંથાલયોનું એક ઉમદા કાર્ય છે. જેના પરિણામે જો ગ્રંથાલયો એ એક સામુદાયિક કેન્દ્ર તરીકે પોતાનું

अस्तित्व स्थापे तो तेना द्वारा ते समुदायनी विविध जडरियातो ओण्णी ने तेने भुबज सारी रीते समजवानो प्रयत्न करी शके छे अने अेवीज रीते सरकारी कार्यकर्मोमां पए सरकारने माहिती प्रसारित करवाथी लएने तेने कायदेसर रीते जाणवणी द्वारा तेने लोको सुधी पळोयाणी शके छे अने तेमां अेक नैतिक इरज तरीके कार्य करी छे.

अे उपरांत ते सरकार ने सामान्य समुदायनी मुश्केलीओ सुधी सरणताथी पळोयवामां पए मएडप बनी शके छे. आना परिणामे ग्रंथालय माटे पए अगत्यनुं पास अेवा अेना उपलोक्ताओनी संख्यामां पए वधारो थवाथी शक्यताओ पए घएा अंश रहेल छे.

साहित्य समीक्षा:

अगाउना संशोधनोअे द्शर्व्युं छे के सार्वजनिक पुस्तकालयनो उपयोग विविध मुलाकातीओ द्वारा नोंधपात्र रीते अलग अलग रीते करवामां आवे छे. डेनमार्क अने नोर्वेमां, ट्राङ्किनी गएतरी पर आधारित समान अल्यासो - पुस्तकालयमां प्रवेशवा माटे लाइब्रेरी वपराशकर्ताओनी संख्या, अने तेओ कइ सुविधाओ अने सेवाओनो उपयोग करे छे - सूचये छे के बडुमती (55%-60%) जाहेर पुस्तकालयना वपराशकर्ताओ उधार लेता नथी अथवा पाएा आपता नथी. पुस्तकालयनी मुलाकात दरमियान पुस्तको, इल्लो अथवा अन्य पुस्तकालय सामग्री, परंतु अन्य प्रवृत्तियो माटे पुस्तकालयनो उपयोग करे.(ABM-utvikling, 2008, Kommunernes)

लेडी अने लोपकिन्स (2002) अे केनेडामां बे मेट्रोपोलिटन लाइब्रेरीओमां निरीक्षण अल्यास लथ धर्यो लतो. सौथी वधु वारंवारनी प्रवृत्तियो वांचन, लेभन, कोम्प्युटरनो उपयोग अने वातथीत लती. वात करवी अे सामाजिक प्रवृत्ति लोवा एतां, लेडी अने लोपकिन्से पुस्तकालयने सामाजिक मूडी उत्पन्न करती अेक महत्वपूर्ण बेठक स्थण तरीके जोयुं न लतुं, तेओअे तारण काळ्युं के पुस्तकालयना उपयोगना सामाजिक परिमाणो बडु महत्वना नथी. पछीना अल्यासो ते शोधनो विरोधाभास करे छे. (Fisher, Saxton, Edwards, and Mai (2007).

सार्वजनिक पुस्तकालयनो उपयोग केवी रीते थाय छे ते अंगे आ अल्यासे दस्तावेजकृत करेल प्रभावशाली चित्र जटिल छे. अवलोकन करायेला उपयोगोना उच्च प्रमाण ग्रंथालयने कार्य अने शिक्षण संबंधित स्थण तरीके बनावे छे, अटले के, बीजा स्थाने. पुस्तकालय अे शाणा अथवा कार्यस्थणनुं विस्तरण छे. ज्वननी मुश्केल अने क्षणिक परिस्थितिओमांना घणा लोको बीजा स्थानना विकल्प तरीके लाघनेरीनो उपयोग करे छे - अेक अेवी जग्या जे रोजिंदा ज्वनने ते ज रीते संरचित करे छे जे रीते कार्यस्थण नोकरी करता लोकोने करे छे.

जाहेर ग्रंथालय प्रणाली:

परिवर्तनशील समाजमां समयसाथे चालवा माटे कोर्पण क्षेत्रे सतत कार्यरत रहेवुं अे भूज अगत्यनुं छे.

माटेज आ माटे अवनवा पडकारोनो सामनो सामे-चालीने करवो अे भुज जइरी छे. अे माटे ग्रंथालयो मां सामान्य समुदायने माटे कार्य करवा तेना विकास माटे जइरी विचारना करवा माटे थछ ने ग्रंथालये सतत तेना प्रयासो चालु राभववा जइरी छे.

जाहेर ग्रंथालयोनो वांचक वर्ग मोटा लागे सामान्य समुदायना लोकोनोज बनेलो छे अे उपरांत तेमां ओछा-वत्ता प्रमाणमां अन्य समुदाये जेमके बाणको, युवानो, विधार्थी वगैरेनो समावेश करवामां आवे छे.

जाहेर ग्रंथालयो अे कोर्पण प्रकारना लेदलाव वगर दरेक अेक समान छक आपती संस्था तरीके कार्य करेछे. माटे जो ते समाजना विकास माटेना कर्यो छथ धरशे तो संपूर्ण लेदलाव रहित अने जरा अर्थमां दरेक कार्य पूर्ण करवा माटे प्रयत्नो करी शके छे.

महत्वपूर्ण सामाजिक ध्येयो भेणववा माटे पुस्तकालय अने सामाजिक सिन्न-सिन्न समुदायो समन्वय द्वारा आ भ्याल शक्य छे अने तेना परिणामोनी प्राप्ति थछ शके छे.

परिचय

सार्वजनिक पुस्तकालय संशोधनમાં બે દાયકાઓ સુધી પુસ્તકાલયો સમુદાય નિર્માણમાં કેવી રીતે યોગદાન આપે છે તે શોધ્યું છે. Kretzman and Rans (2005) એ શોધી કાઢ્યું હતું કે જાહેર પુસ્તકાલયો મફત સમુદાય જગ્યા, તકનીકી સંસાધનો, સ્થાનિક અર્થતંત્ર સાથે જોડાણો, સમુદાય દ્વારા માલિકીની ભાવના અને સમુદાયના વિશ્વાસનું ઉચ્ચ સ્તર પ્રદાન કરીને સમુદાયના વિકાસમાં ફાળો આપે છે.

અશરવુડ (2002) એ દર્શાવ્યું હતું કે જાહેર પુસ્તકાલયો તેમની સામાજિક, શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક ભૂમિકાઓ દ્વારા અને વ્યક્તિઓ અને સમુદાયોમાં આત્મવિશ્વાસ વિકસાવવા દ્વારા સમુદાયો પર પ્રભાવ પાડે છે. Debono (2002) અને Kerlake and Kinnel (1998) એ જાણવા મળ્યું કે જાહેર પુસ્તકાલયો તેમના સમુદાયો પર હકારાત્મક સામાજિક અસર પ્રદાન કરે છે.

પુસ્તકાલયો વાતાવરણમાં સ્થિરતા, સલામતી અને જીવનની ગુણવત્તાને સમર્થન આપે છે (ગ્રીનહાલધ એટ અલ., 1995, મંજરેઝ એટ અલ., 2008). સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું સામાજિક પરિમાણ નોંધપાત્ર હોવાનું જોવા મળે છે, ઉદાહરણ તરીકે, એકલતામાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે મુલાકાત લેવા માટેના સ્થળ તરીકે પુસ્તકાલયનું મહત્વ, અને ઘણા વપરાશકર્તાઓ અહેવાલ આપે છે કે તેઓ પુસ્તકાલયના સ્ટાફ સાથેના સંબંધ ધરાવે છે (જહોનસન, 2010, જોહ્નસન અને ગ્રિફીસ, 2009). સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો કલ્પના, સર્જનાત્મકતા અને વ્યક્તિગત વિકાસને ઉત્તેજન આપીને અને સ્થાનિક સંસ્કૃતિ અને ઓળખ, સામાજિક એકતા અને સમુદાય સશક્તિકરણને મજબૂત કરીને સ્થાનિક સમુદાયોમાં યોગદાન આપે છે (બુશમેન, 2003, માટારાસો, 1998, મેકકેબે, 2001)

સૂચનો:

અહીં એક નવો ખ્યાલ વિકસાવવામાં આવે છે કે જે સંશોધન તેમજ વ્યવહારુ ગ્રંથપાલ માટે ફળદાયી સાબિત થઈ શકે છે કને જેના પરિણામે સમુદાયના સામુહિક વિકાસની તકો પૂરી પાડવામાં આવે છે.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

નાગરિકો દ્વારા તેમના સ્થાનિક સમુદાયમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના ઉપયોગની શોધ કરવામાં આવે છે, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને અને પુસ્તકાલયો કેવી રીતે કાર્ય કરે છે. તેની અગત્યતા જાણવી જરૂરી છે જેથી સમુદાયની પ્રગતિ સાધવામાં મદદરૂપ નીવડે છે.

સંશોધનમાં સામાજિક સિદ્ધાંતના ખ્યાલોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. એકંદરે સૂચનો એ છે કે જાહેર પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ ખૂબ જ વૈવિધ્યસભર છે.

પુસ્તકાલય એક જટિલ ક્ષેત્ર છે. તે એક જાહેર ક્ષેત્ર છે, આ અર્થમાં કે મોટાભાગના મુલાકાતીઓ એકબીજા માટે અજાણ્યા છે; મોટાભાગના વ્યક્તિગત ઉપયોગો ખાનગી ક્ષેત્રના છે, અને પુસ્તકાલયની સામુદાયિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેના વિકાસ માટેના અગત્યના કાર્યો હાથ ધારી શકાય છે.

પુસ્તકાલયના ઉપયોગના ઊંડાણપૂર્વકના અવલોકનો ટૂંકા આશ્રયદાતા ઇન્ટરવ્યુ સાથે જોડાયેલા છે. પુસ્તકાલય એ એક જટિલ ક્ષેત્ર છે, જાહેર, સંકુચિત અને ખાનગી ક્ષેત્ર બંને છે.

પુસ્તકાલયના ઉપયોગના ઊંડાણપૂર્વકના અવલોકનો ટૂંકા આશ્રયદાતા ઇન્ટરવ્યુ સાથે જોડાયેલા છે. આશ્રયદાતાઓ જીવનના ક્ષેત્રો અને ભૂમિકાઓ વચ્ચે તરતા હોય છે; કુટુંબ, પાડોશી, સાથીદાર, નાગરિક. પુસ્તકાલય એ 1મું સ્થાન (ઘર), 2જું સ્થાન (કામ અને શિક્ષણ) અને 3જું સ્થાન બંને છે. લાઇબ્રેરી વપરાશકર્તાઓ ઉચ્ચ અને ઓછી સઘન પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે સરળતાથી આગળ વધે છે.

જો કે, આ મહત્વપૂર્ણ સામાજિક ધ્યેયો પ્રાપ્ત કરવા માટે પુસ્તકાલય કેવી રીતે અને કઈ રીતે જાણો આપે છે તે વિશે વધુ અને ઊંડા જ્ઞાનની હજુ પણ જરૂર છે. વધુ સ્પષ્ટ રીતે ઘડવામાં આવ્યું કે પુસ્તકાલયના મુલાકાતીઓ પુસ્તકાલય અને તેની સુવિધાઓ અને સેવાઓનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરે છે, જેથી પુસ્તકાલય અને સ્થાનિક સમુદાયના આ એકંદર સામાજિક લક્ષ્યો પ્રાપ્ત થાય.

તારણો:

એક સાંસ્કૃતિક સિદ્ધાંત દ્વારા પ્રભુત્વ ધરાવતા સમાજોમાંથી આજના પશ્ચિમી સમાજોનો વિકાસ, અને જ્યાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની ભૂમિકા જાહેર જનતાને તે સિદ્ધાંત સુધી પહોંચવાની છે, એવા સમાજોમાં જ્યાં સાંસ્કૃતિક અભિવ્યક્તિઓ અને મૂલ્યોની ભીડને સહન કરવામાં આવે છે અને મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે, તેનો સારાંશ આપવામાં આવે છે.

આ વિકાસ ડિજિટલ ક્રાંતિ સાથે જોડાયેલો છે, જે વધતા સંચાર માટે ખુલે છે પરંતુ તે વિકાસને વધારી શકે છે જ્યાં લોકો અન્ય મૂલ્યો અને રુચિઓના સંપર્કમાં આવ્યા વિના અલગ સાંસ્કૃતિક માળખામાં રહે છે.

એક સમુદાય જે અનુમાન કરે છે તે આંતર-સાંસ્કૃતિક સંદેશાવ્યવહારની ડિગ્રીને પ્રોત્સાહન આપવાની સંભવિતતા સાથે કાર્ય કરી સામાન્ય પડકાર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

સામુદાયિક સંદેશાવ્યવહાર માટે મીટિંગ સ્થાનો અને મેદાનો પર સિદ્ધાંત અને સંશોધન રજૂ કરવામાં આવે છે.

જટિલ બહુસાંસ્કૃતિક અને ડીજિટલાઈઝ્ડ સમાજમાં સાંસ્કૃતિક, વંશીય, પેઢીગત અને સામાજિક રેખાઓ પર બેઠકોની જરૂરિયાતને કારણે મહત્વપૂર્ણ ફાયદા થાય છે.

પુસ્તકાલયના મુલાકાતીઓ પુસ્તકાલયની જગ્યા અને સેવાઓનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરે છે, તે બાબતે તેમને માહિતગાર કરવા જેથી પુસ્તકાલય અને સ્થાનિક સમુદાયના એકંદર સામાજિક લક્ષ્યો પ્રાપ્ત થાય છે.

આશ્રયદાતાઓ ઉચ્ચ અને નીચી સઘન પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે સરળતાથી આગળ વધે છે અને જીવનના ક્ષેત્રો અને ભૂમિકાઓ- વિદ્યાર્થી, કુટુંબના સભ્ય, મિત્ર, પાડોશી અને નાગરિક વચ્ચે તરતા રહે છે.

પુસ્તકાલયમાં, વપરાશકર્તાઓ સમુદાયની બહુમતી સાથે સંપર્કમાં આવે છે અને અન્યતા વિશે શીખે છે. લોકોને વ્યવસાય દ્વારા અથવા બેરોજગાર, દર્દી અથવા ક્લાયન્ટ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવતા નથી, પરંતુ તે બધા પુસ્તકાલયના વપરાશકર્તાઓ છે. આમ સંપૂર્ણ ભેદભાવ રહિત વાતાવરણ સાથે સામાજિક વિકાસમાં ફાળો આપવામાં છે.

संदर्भसूचि

- Aabø, S., & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & information science research*, 34(2), 138-149.
- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of documentation*, 61(3), 429-441.
- Biranvand, A., Seif, M., & Khasseh, A. A. (2015). Knowledge sharing among librarians in public libraries of Fars Province, Iran. *Library Philosophy and Practice*, 1, 1259.
- Cook, Colleen, and Fred M. Heath. "Users' perceptions of library service quality: A LibQUAL+ qualitative study." (2001).
- Johnson, C. A. (2012). How do public libraries create social capital? An analysis of interactions between library staff and patrons. *Library & information science research*, 34(1), 52-62.
- Mainka, A., Hartmann, S., Orszullok, L., Peters, I., Stallmann, A., & Stock, W. G. (2013). Public libraries in the knowledge society: Core services of libraries in informational world cities. *Libri*, 63(4), 295-319.
- Sørensen, K. M. (2020). The values of public libraries: A systematic review of empirical studies of stakeholder perceptions. *Journal of Documentation*, 76(4), 909-927.